

STADSHOLMEN

ORMEN MINDRE 3

Hornsgatan 44A-C

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreserveratet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

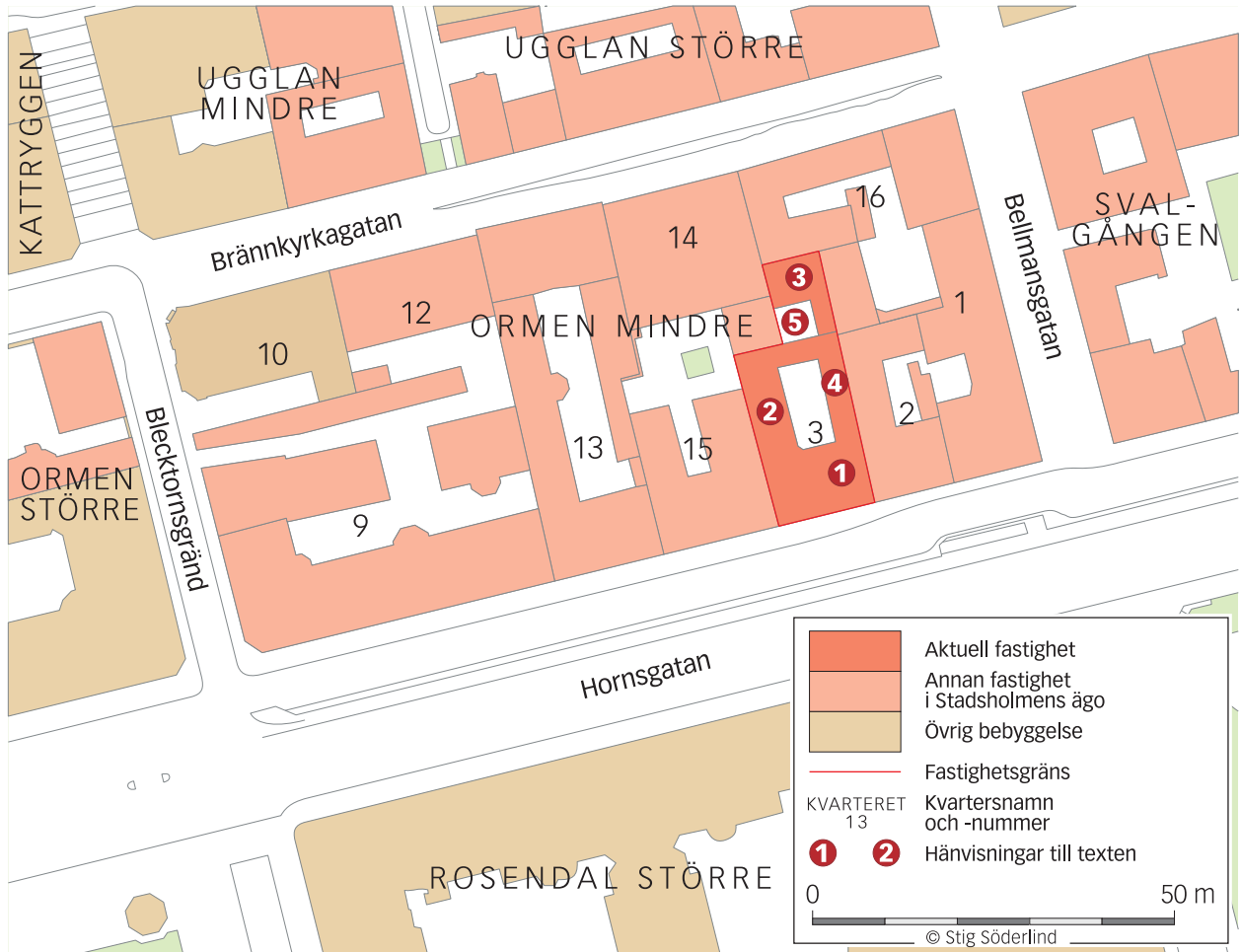
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsammans med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1 GATHUS**
- 2 VÄSTRA FLYGELN**
- 3 F.D. KÖKSBYGGNAD**
- 4 ÖSTRA FLYGELN**
- 5 ÖVRE GÄRDEN**

FRAM TILL RENOVERINGEN PÅ 1970-TALET FANNS DET ETT FISKRÖKERI I EN LITEN LOKAL PÅ GÅRDEN. DEN SISTE INNEHAVAREN, OLOF LUNDIN, VAR EN KÄND PERSON I TRAKTEN. HANS FRÄMSTA KÄNNETECKEN VAR HATTEN, SOM PÅ 1960-TALET LÄR HA STÄLLTS UT PÅ STADSMUSEET. FOTO L. AF PETERSENS 1969, SSM F85644.

Gathuset, som byggdes omkring 1760 av kryddhandlaren Petter Westbeck, var ursprungligen bara två våningar högt. Vanligtvis byggde fastighetsägarna vid Hornsgatan i tre våningar efter branden 1759, men möjligen hade Westbeck inte samma ekonomiska möjligheter.

Byggnaden kan alltså ses som en relativt anspråkslös representant för Hornsgatans stenhusbebyggelse, men helt enligt traditionen hade Westbeck sin salubod i bottenvåningen och bostad en trappa upp.

Fasaden mot gatan präglas idag av ombyggnaden omkring 1840 och är ett tidigt exempel på de förändringar av bebyggelsen vid Hornsgatan som gjordes främst under 1800-talets andra hälft. Även de besökta interiörerna i gathuset kännetecknas av samma tid. Flyglarnas interiör, bland annat trapphus B, ger emellertid ett äldre intryck.

Den stenlagda körporten från gatan, den långsmala gården och det övre, trånga gårdsutrymmet med sin stenläggning och högresta, slätputsade fasader är en väl sammanhållen, välbevarad och karaktäristisk, äldre gårdsmiljö.

Mot bakgrund av detta är fastighetens byggnads- och socialhistoriska samt miljömässiga värde av stor betydelse.

Fastigheten Ormen Mindre 3 är blåvärderad

enligt Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Fastigheten Ormen Mindre 3 är en del av Östra Mariaberget. De nuvarande husen på berget byggdes huvudsakligen efter en brand 1759 som förstörde omkring 300 fastigheter i Maria kyrkas omgivning. De nerbrunna husen var till stor del av trä och ersattes efter branden helt av putsade tegelhus i enlighet med stadens byggnadsordningar från 1736 och 1763. Tidens kända murmästare fick uppdrag i området och byggherrarna var ofta framgångsrika näringsidkare som både bodde och drev sin verksamhet i de nya husen. Under 1800-talet byggdes en stor del av husen om, och framförallt längs Hornsgatan fick husen påbyggnader och ny fasaddekor. Mot slutet av 1800-talet uppfördes också en del nya byggnader som Mariahissen och Laurinska huset.

FASADEN MOT HORNSGATAN. FOTO J. MALMBERG.

1900-talet innebar för de flesta hus i området en förfallsperiod. Redan på 1860-talet fanns tankar på att plana ut och bredda Hornsgatan. Vid sekelskiftet 1900 sprängde och grävde man vid Mariaberget och breddade gatan på bekostnad av Maria kyrkogård och bebyggelsen på gatans södra sida. Planerna på en breddning även av norra sidan ledde till osäkerhet om vad som skulle ske med den kvarvarande bebyggelsen. På 1920-talet revs en del hus, men ytterligare planer på rivningar skapade en kraftig opinionsstorm ledd av bland annat Anna Lindhagen, ledamot av stadsfullmäktige och Skönhetsrådet.

I början av 1960-talet blev nya rivnings- och nybyggnadsplaner aktuella. Ett omfattande kommunalt utredningsarbete inleddes 1966 i avsikt att ge underlag för bebyggelsens framtid. Arbetet resulterade i en bevarande- och restaureringsplan som omfattade i stort sett alla fastigheter på Östra Mariaberget. Upprustningen pågick under 1970- och 1980-talen och det fanns en ambition att pröva nya restaureringsprinciper för att nå både ett antikvariskt och arkitektoniskt gott resultat. Bland annat återgick

man till traditionell kalkputs och kalkavfärgningar vid fasadrenoveringarna.

HISTORIK

Kryddhandlare Westbecks hus

Fastigheten köptes våren 1759 av kryddkrämaren Petter Westbeck. Den bestod då av ett tvåvåningt, panelat trähus vid Hornsgatan och en lika hög flygel mot gården. Westbeck planerade att ersätta detta med ett tre våningar högt stenhus och ansökte i april 1759 om byggnadslov. Ett par månader senare förstördes trähusen i branden och Westbeck lämnade in en ny byggnadslovsansökan, denna gång på ett något mindre stenhus. Ritningen, som var gjord av J. W. Dimling, visar ett gathus i två våningar med sex fönsteraxlar och en flygel utmed västra tomtgränsen. Den norra delen av flygeln tycks, av ritningen att döma, vara bevarad från före branden, och möjligen hade Westbeck hunnit påbörja sitt nya stenhus på våren 1759, innan fastigheten brandskadades. Att döma av nuvarande placering av portgång och trapphus uppfördes huset med samma planlösning som

NEDRE GÅRDEN MED PASSAGE TILL ÖVRE GÅRDEN I HÖGRA HÖRNET. FOTO J. MALMBERG.

på den först inlämnade ritningen, medan höjden blev densamma som på den senare ritningen.

Westbeck brandförsäkrade sitt nya hus 1760, och enligt beskrivningen innehöll bottenvåningen i gathuset, förutom en portgång, två salubodar och ett rum. Portgången låg sannolikt i husets mittaxel. Våningen ovanför hade fyra rum. Flygeln i väster hade en packbod och tre källare i bottenvåningen och en bostad om tre kammare och ett kök ovanpå. Både gathusets och flygelns vindar var inredda med kammare och kök.

En köksbyggnad

Petter Westbeck anskaffade också en smal grann-tomt norr om den ursprungliga och begärde 1764 byggnadslov för en köksbyggnad i två våningar och en lika hög länga utmed östra tomtgränsen som i söder anslöt till gathuset vid Hornsgatan. Enligt en beskrivning från samma år bestod köksbyggnaden av ett stenhus som innehöll en ”rymlig” bagarstuga med bakugn och inmurade kopparpannor i bottenvåningen. På våningen ovanför fanns ett större och

ett mindre bostadsrum och högst upp i huset en vindskammare.

Den östra längan saknas i brandförsäkringen, men uppfördes ändå troligen vid den här tiden. Vid brandsyner i början av 1800-talet anmärktes upprepade gånger på att nybyggnader skett utan anmälan till Brandkontoret. Det rör sig här sannolikt om östra flygeln som i så fall inte brandförsäkrades förrän på 1840-talet.

Ombyggnad 1840

Dåvarande ägaren, kryddkramhandlaren Erik Carlsén, begärde 1838 och 1839 byggnadslov för omfattande reparationer och påbyggnad av gathuset och flyglarna. Ritningar saknas, men tomtens bebyggelse fick därmed den utsträckning och volym den har i dag med ett gathus i fyra våningar och en lika hög flygel utmed västra respektive östra tomtgränsen, sammanbundna med ett gemensamt trapphus och en smal passage till övre gården i norr. På övre gården ligger den köksbyggnad Petter Westbeck lät uppföra 1764 tillsammans med östra flygelns två nedersta våningar.

PORTEN VID HORNSGATAN. FOTO J. MALMBERG.

Köksbyggnaden har senare byggts om till bostäder och lokaler.

I 1840 års brandförsäkring beskrivs det ombyggda huset. Bottenvåningen i både gathuset och flyglarna innehöll ekonomiutrymmen som salubodar, magasin, källare och vagnshus. De tre bostadvåningarna, varav de två översta ännu inte var färdiginredda, hade inredningar med fönster- och bröstpaneler, ”franska” och oljemålade papperstapeter, gipsade tak samt kakelugnar. Det brutna taket var täckt dels med tegel, dels med järnplåtar och hade tre takkupor mot gatan och sex mot gården. Förändringarna förefaller ha varit få efter 1840, men år 1899 sökte dåvarande ägaren, skraddarmästare Johansson, byggnadslov för nya butiksfönster och butiksdörrar i bottenvåningen.

Bland fastighetsägarna under 1700- och 1800-talen märks flera kryddhandlare, en klockare, och en grosshandlare. En period omkring 1850 ägdes fastigheten av överläkaren Axel Gabriel Carlsson, som 1860 köpte Ormen Mindre 1. År 1940 tog Stockholms stad över som ägare.

Upprustning och renovering

Byggnaderna genomgick en större renovering och modernisering i mitten av 1970-talet. Arbetet utfördes i samråd med Stadsmuseet. I stort sett behölls de äldre planlösningarna och stora delar av inredningen i rummen mot Hornsgatan. Moderna kök och badrum inreddes mot gårdssidan. Vissa dörrar i både lägenheter och trapphus nytillverkades i äldre stil medan andra behölls. Fönstren byttes mot moderna, inåtgående fönster i nya karmar.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Det fyra våningar höga gathuset är sex fönsteraxlar brett och präglas av ombyggnaden i slutet av 1830-talet. Bottenvåningen är slätputsad och avskild genom en putslist. Hörnen på huset är markerade genom en rusticering liksom portöppningen med sin omfattning. Portens dörrblad, som sannolikt är från omkring 1840, är dekorativt skurna i trä och kraftigt profilerade. I bottenvåningen sitter två stora butiks-

fönster med tillhörande, dekorativt utformade dörrar och omfattningar från sekelskiftet 1900. I våningarna ovanför har fönstren profilerade och dekorativa omfattningar i puts. De spröjsade fönstren är inåtgående och utbytta vid renoveringen på 1970-talet. Taket är täckt med plåt och mot gatan försett med tre takkupor.

Gårdsfasaderna är slätputsade med spröjsade fönster placerade i murlivet. Dörrar till förråd och trapphus är från 1900-talets andra hälft men utförda i äldre stil. Västra flygeln har en äldre järndörr med blomrosett också utförd i järn.

En trappa av sandsten leder, via en genomgång i det stora husets bottenvåning, till den övre, lilla gården (44C). Gården är lagd med storgatsten och de slätputsade fasaderna är två våningar höga med fönster i murlivet. På taket finns tre äldre, plåttäckta takkupor.

Portgång och trapphus

Portgångens väggar är klädda med bröstpanel av stående bräder och är i övrigt slätputsade liksom taket. Golvet, som ligger i markplan, har samma beläggning av storgatsten som gården. Till gården leder en stickbågig öppning. Till vänster i portgången ligger gathusets trapphus som har slätputsade väggar och tak samt golv och vilplan lagda med relativt ny kalksten. Lägenhetsdörrarna är halvfranska pardörrar av sen

1800-talstyp med nytillverkade foder. Till lägenheten högst upp leder en helfransk pardörr. I trapphuset finns även halvfranska enkeldörrar, nytillverkade på 1970-talet.

Trapphus B, rakt fram på gården, är smalt och lagt med äldre kalksten på golv och vilplan. Lägenhetsdörrarna består dels av halvfranska enkeldörrar, dels av trefyllningsdörrar med utanpåliggande fyllningar. De senare är sannolikt nytillverkade under 1900-talet men har äldre foder av tidig 1800-talstyp. De halvfranska dörrarna är eventuellt också från tidigt 1800-tal. Till vinden leder en äldre järndörr.

Lägenheter

Lägenheterna bär spår av husets olika tillkomstperioder där huset mot gatan har mer påkostade snickerier och andra inredningsdetaljer än flyglarna som till exempel har enkelt stenprofilerade fönstersmygpaneller. Mot gatan finns planlösningar och inredningsdetaljer från 1700-talet bevarade i de två nedersta bostadsvåningarna medan lägenheten högst upp har både planlösning och många inredningsdetaljer kvar från byggnadstiden 1840. Lägenheten har tre rum i fil med sal och två mindre rum. Inredningen består bland annat av fönster- och bröstpaneler, kraftiga taklister i puts, pardörrar med foder och en ursprunglig kakelugn. I salen ligger ett äldre brädgolv som har fris med plankorna förskjutna.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.